

● لطفاً "تاریخچه لغت‌نامه دهخدا را
بفرمایید؟"

دکتر شهیدی - بعد از چاپ کتاب امثال و حکم دهخدا توسط مجلس شورای ملی وقت، مرحوم دهخدا به فکر تهیه واژه‌نامه یا فرهنگی افتاد. تا قبل از آن فرهنگ‌نامه‌ها بیشتر براساس رونویسی بود و نویسندگان مداخل را از نوشته‌های یکدیگر، بدون تحقیق روی کاربرد واژه‌ها نقل می‌کردند، و اگر در مواردی برای کلمه‌ای شاهد آورده‌اند در مورد کلمات ساده بوده است. دهخدا این روش را کنار گذاشت و بدون مراجعه به فرهنگ‌های چاپ شده، شروع به خواندن دیوان اشعار و کتاب‌های نثر نویسندگان و شعری معتبر کرد. ابتدا زیر هر کلمه‌ای که به نظرش قابل ذکر بود خط می‌کشید بعد آن کلمات را به دفترچهای منتقل کرد. بعد به راهنمایی بعضی از دوستان یادداشت‌های آن دفترچه تبدیل به فیش شد و به این ترتیب پایه نگارش فرهنگی ریخته شد. با بیشتر شدن واژه‌ها، دهخدا دستیارانی برای فیش‌برداری از واژه‌های منتخب، انتخاب کرد. از این به بعد فکر توسعه لغت‌نامه به وجود آمد، پس علاوه بر لغت، شرح حال اشخاص، اعلام جغرافیایی و اصطلاحات علمی در حد توان به طرح لغت‌نامه اضافه شد. لغت‌نامه دهخدا از سال ۱۳۱۲-۱۳۱۳ آماده چاپ بود و یک مجلد آن گویا در دوران وزارت اسماعیل مرآت توسط وزارت فرهنگ آن روزگار چاپ شد. دو استاد بزرگوار آن زمان مرحوم جلال همایی و مرحوم محمد بهمنیار در دو مجلد اول با دهخدا همکاری داشتند.

بعد از چاپ جلد اول، چاپ لغت‌نامه دهخدا تا سال ۱۳۲۵ متوقف ماند. در سال ۱۳۲۵ در زمان ریاست مجلس مرحوم حاج محمد صادق طباطبایی، نمایندگان طرحی به مجلس ارائه کردند که به موجب آن مجلس متکفل چاپ لغت‌نامه شد. در این دوره آقایان دکتر محمد معین، دکتر صدیقی، دکتر زنگنه، دکتر ذبیح‌الله صفا، دکتر خان‌بابا بیات جهت همکاری با دهخدا انتخاب شدند و دکتر حسین خطیبی بر بودجه و امور مالی و مسائل چاپ لغت‌نامه دهخدا نظارت می‌کرد. بعد هم عده دیگری از ادبا، فضلا و استادان دانشگاه توسط شخص دهخدا برای همکاری انتخاب شدند که تعداد آنها بیش از ۳۵ نفر است. هر کدام از این اساتید به نوعی همکاری می‌کردند، عده‌ای فیش‌برداری می‌کردند، تعدادی فیش‌ها را تکمیل می‌کردند و به تعدادی دیگر تحقیق درباره حرف‌هایی محول می‌شد.

گفتگو با دکتر سیدجعفر شهیدی و دکتر غلامرضا ستوده

واژه‌ها جان دارند

نام دهخدا و لغت‌نامه او در تاریخ سرزمین ما فراتر از حد یک فرهنگ، با سرنوشتی که با سیاست زمانه، زبان و تاریخ ما درهم آمیخته است چنان بلندآوازه است که به توصیف نیاز ندارد. سازمان لغت‌نامه فارسی که اکنون می‌گوشد با یاری جمعی از محققان بر غنای فرهنگ‌نویسی در زبان فارسی بیفزاید چون ادامه کار دهخدا و با یاری برخی از یاران او یکی از مهمترین سازمانهایی است که به کار فرهنگ‌نویسی پرداخته‌اند. دکتر شهیدی که از سال ۱۳۲۸ و از حرف می‌با مرحوم دهخدا در تدوین لغت‌نامه همکاری داشته است و دکتر ستوده از اعضای سازمان لغت‌نامه فارسی در گفت‌وگو با آدینه از این دو فرهنگ سخن می‌گویند.

● در آن زمان هر مطلب چندبار ویراستاری می‌شد؟

دکتر شهیدی - ما به ویراستاری می‌گوئیم جرح و تعدیل، در آن زمان هر مطلب دو تا سه بار جرح و تعدیل می‌شد و بعد به هیأت مقابله^۱ دونفره می‌رفت و مولف به اتفاق اعضای هیأت، مطلب را می‌خواندند. بعد از مقابله دکتر معین، دکتر صدیقی یا خود من می‌خواندیم و نظر نهایی را دهخدا می‌داد. بعد از فوت دهخدا تا سال ۴۵ سرپرست لغت‌نامه دهخدا، دکتر معین بود و شیوه کار هم به همان شکل بود. به هر جهت نیت خیر دهخدا و کوشش اساتید سبب جهاد علمی بزرگی شد و لغت‌نامه در بیست و هفت هزار صفحه تهیه و چاپ شد و برای اولین بار یک کار فرهنگی گروهی در تاریخ فرهنگ ایران صورت گرفت.

● لغت‌نامه دهخدا مجموعاً چندسال کار برده است؟

دکتر شهیدی - با مقدمات کار مرحوم دهخدا بیش از پنجاه و پنج سال.

● در حیات دهخدا چه مقدار از لغت‌نامه چاپ شده بود؟

دکتر ستوده - بیشتر از شش یا هفت هزار کلمه چاپ شده بود.

● و در زمان دکتر معین؟

دکتر شهیدی - حدود پانزده هزار صفحه، که بعد ده‌هزار صفحه دیگر به آن اضافه شد. گرچه از دست رفتن یک شخصیت فرهنگی ضایعه است ولی این کار را مولفان انجام دادند.

● آقای دکتر شهیدی، همکاری شما با مرحوم دهخدا از چه زمانی آغاز شد؟ و سیستم کار در دوره شما چگونه بود؟

- از سال ۱۳۲۸ همکاری خود را با مرحوم دهخدا آغاز کردم و اولین کارم، تالیف تمام کلماتی که با "ص" شروع می‌شوند، بود. در آن زمان برای هر حرف صد یا پنجاه هزار فیش الفبایی شده، آماده بود که به ترتیب الفبایی بسته‌بندی شده بودند (اب-آب-ات و...)، فرض کنید در حرف ب، کلمه برگ، به مولفی ارجاع می‌شد. این کلمه در فارسی معانی مختلفی دارد، برگ درخت، اسباب و... مولف در جستجوی شاهد برای هر کدام از معانی به کتب مراجعه، و اگر شاهدی برای معنای آن کلمه پیدا می‌کرد، نزدیک‌ترین شعر شاهد را انتخاب می‌کرد و چنانچه کلمه‌ای معنای علمی هم داشت، به کتاب‌های علمی مراجعه می‌شد و اگر تعریف معتبر و درستی در کتاب‌ها یافت نمی‌شد یا مشاوره و استفاده از متخصصان

امر، آن واژه تعریف می‌شد.

● در مورد اشتباهات احتمالی در لغت‌نامه دهخدا چه خواهید کرد؟

دکتر شهیدی - مسلماً لغت‌نامه خالی از نقص نیست. من بعد از چهل سال کار روی لغت‌نامه بیش از هر کسی واقف به نقص آن هستم، ولی خوب کدام کار انجام شده است که ناقص نیست؟ کارهایی که اروپایی‌ها با آن امکانات وسیع علمی - انسانی و تجهیز تمام وسایل پیشرفته انجام می‌دهند باز در بسیاری موارد به خصوص قسمت‌های مربوط به شرق خالی از اشتباه نیست. در حالی که ما این نیاز فرهنگی را با وسایل کم و تعداد اندکی محقق انجام دادیم، اما در متن لغت‌نامه امکان هیچ‌گونه دخل و تصرفی نداریم.

● حتی در تجدید چاپ؟

دکتر شهیدی - حتی در تجدید چاپ. چون باید موارد اشتباه را به مولفان بدهیم تا تحقیق کنند و بنویسند و تمام فرم‌ها باید به هم بخورد. ما در حال حاضر به خاطر چاپ افست لغت‌نامه گرفتاریم. نه قلم و زینگ کافی وجود دارد، نه...

● آیا امکان چاپ یک ضمیمه نیست؟

دکتر ستوده - به ما وعده داده بودند که یک مستدرک برای لغت‌نامه دهخدا نوشته شود و بعد از اتمام چاپ لغت‌نامه دهخدا، کار تهیه آن شروع شد اما مولفان صلاح دیدند به جای صرف نیرو برای تهیه "ذیل"، اثر جدیدی که همه جوانب را در نظر داشته باشد گردآوری کنند و تمام نظریه‌های اصلاحی را در آن بیاورند. و بدین‌گونه طرح لغت‌نامه فارسی ریخته شد. لغت‌نامه فارسی بر بنیان لغت‌نامه دهخدا قرار گرفته و حدود دویستون یادداشت را وعده تالیف داده است.

دکتر شهیدی - لغت‌نامه فارسی ته‌شها اشکالات لغت‌نامه دهخدا را تصحیح کرده، بلکه بسیاری موارد در آن آمده است که در لغت‌نامه دهخدا نیست و سعی شده است نقایص لغت‌نامه دهخدا را جبران کند ولی در زمینه نقایصی که در اعلام جغرافیایی، اشخاص یا مصطلحات علمی در لغت‌نامه دهخدا وجود دارد، چون نیروی انسانی کافی نداریم و در ضمن مراکزی مشغول تدوین دایره‌المعارف هستند که می‌تواند خلا را پر کند ما کارمان را فقط در زمینه واژه‌ها متمرکز کرده‌ایم.

● بنابراین از اصلاح لغت‌نامه دهخدا به تالیف لغت‌نامه جدید رسیدید؟

دکتر شهیدی - بله، مولفان در ضمن کار تصحیحی متوجه شدند خیلی از واژه‌ها در

لغت‌نامه دهخدا نیامده است. گذشته از این، متونی که حالا هست، آن زمان در اختیار مرحوم دهخدا و دیگر مولفان نبود و کاربرد بسیاری از واژه‌ها هم مشخص نشده بود، به علاوه شاهدهایی که در لغت‌نامه دهخدا آمده تا قرن هفتم هجری است و از واژه‌های مورد استفاده بعد از سده هفت کمتر آمده است. جمیع این عوامل سبب شد فکر کنیم در کار لغت‌نامه کمبودهایی است و در همان زمان به موازات چاپ لغت‌نامه اقدام به یادداشت برداری شد و از سال ۱۳۴۲ (بعد از اتمام چاپ لغت‌نامه دهخدا) اقدام به تالیف لغت‌نامه فارسی کردیم.

● تفاوت‌های دیگر لغت‌نامه فارسی با لغت‌نامه دهخدا و مزایای آن چیست؟

دکتر شهیدی - در مجموع سعی شده نقایص لغت‌نامه دهخدا را از جهت معنی واژه‌ها و جایه‌هایی شاهدها برطرف کنیم، و کار نویسی که در این لغت‌نامه انجام شد نشان دادن سیر کلمه و معنای آن است، به این مفهوم که یک واژه، به خصوص از چه زمانی وارد زبان فارسی شده، در چه دوره یا دوره‌هایی از آن استفاده شده و چه زمانی مرده است. برای این کار از نوشته‌های نویسندگان معاصر که اثر قابل قبولی داشتند هم استفاده کردیم. البته جز موارد ضروری از به کار بردن واژه‌های عامیانه خودداری شده است. در مقایسه با لغت‌نامه دهخدا، لغت‌نامه فارسی از کمیت و کیفیت بالاتری برخوردار است مثلاً در لغت‌نامه دهخدا از "ت" تا "ا" ابوصلت و اعلام آن ۵۰۰ صفحه است، در حالی که "ت" در لغت‌نامه فارسی هزار صفحه است.

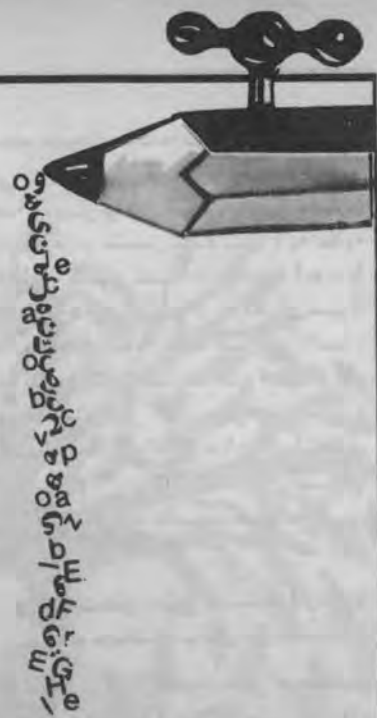
● سیستم کار مولفان در لغت‌نامه فارسی چگونه است؟

دکتر شهیدی - به خاطر جنبه ادبی کار، معمولاً نتیجه تحقیقات مولفین به صورت دسته‌جمعی خوانده می‌شود. تمام مولفانی که در موسسه هستند باید در تعیین تکلیف هر "حرفی" مشارکت داشته و به مولفی که مطلبی در مورد "حرفی" نوشته کمک کنند تا خوانده شود. بعد گروه به نظر یا توافق نهایی در معنای یک شاهد یا کاربرد کلمه‌ای برسد. در صورتی که واژه علمی باشد به متخصصان فنی رجوع می‌شود.

● در لغت‌نامه فارسی هر مطلب چندبار ویراستاری می‌شود؟

دکتر شهیدی - بیش از ۱۰ بار. جلد اول یک مولف و ۹ نفر ویراستار داشته است.

● از فیش استفاده می‌کنید یا کامپیوتر؟

دکتر شهیدی در مورد لغت‌نامه دهخدا

مراجعه کنید، متوجه قواعد رسم الخط لغت‌نامه دهخدا خواهید شد.

دکتر ستوده - هرکدام از مولفان به رسم الخطی عادت کرده‌اند. درحقیقت مولفی که سی، چهل سال روی متون ادبی کار و تحقیق کرده، هرچه بنویسد نوشته‌اش حجت است. جندی پیش می‌خواستیم مجموعه مقالات اقبال را با همکاری وزارت ارشاد چاپ کنیم، آنها تاکید داشتند قواعد خاصی که برای رسم الخط انتخاب کرده‌اند در کتاب اعمال شود. گفتیم: وقتی ما خط استاد غلامرضا سعیدی را در دست داریم، نمی‌توانیم جز آنچه او نوشته، شکل دیگری به نوشته‌اش بدهیم. ما معتقدیم بعضی از تاکیداتی که روی شکل واحد رسم الخط می‌شود بی‌جاست.

● یعنی هر نویسنده‌ای رسم الخط مورد نظر خود را به کار برده است؟

دکتر شهیدی - نه، درمجموع رسم الخط لغت‌نامه یکسان است و براساس قواعدی است که برای لغت‌نامه فارسی در نظر گرفته‌ایم.

● لغت‌نامه فارسی با چه تیروازی منتشر می‌شود؟

دکتر شهیدی - ۱۰۰۰۰ جلد.

● قطع کتاب چه اندازه است و چندستونی است؟

دکتر شهیدی - لغت‌نامه فارسی در دو قطع چاپ شده است. رحلی سه‌ستونی یا شواهد منثور و منظوم و ترکیبات و کاربرد واژه‌ها، و زبیری دوستونی که شاهد ندارد و... که فقط معنای واژه‌ها در آن آمده است.

● لغت‌نامه فارسی چندسال کار خواهد برد؟

دکتر شهیدی - حداقل ۱۵ یا ۱۶ سال که ۵ سال آن گذشته است.

● نظر نهایی را چه‌کسی می‌دهد و سروراستار لغت‌نامه فارسی چه‌کسی است؟

دکتر شهیدی - نظر نهایی را در صورت لزوم من می‌دهم ولی مولفان ما احتیاج زیادی به ویراستار ندارند.

● بودجه ماهانه موسسه لغت‌نامه دهخدا و لغت‌نامه فارسی چقدر است؟

دکتر شهیدی - لغت‌نامه دهخدا دیگر هزینه تالیف ندارد و هزینه لغت‌نامه فارسی را دانشگاه تامین می‌کند و بیشتر مولفان ما از اساتید بازنشسته دانشگاه‌ها هستند و به شکل قراردادی با ما همکاری دارند.

● کمبود کاغذ و مشکل چاپ ندارید؟

دکتر شهیدی - مشکل چاپ فراوان داریم، دیگر نمی‌توانیم با دستگاههای قدیمی حروفچینی کار کنیم و از حروف مونوتایپ استفاده می‌کنیم که بهتر از حروفچینی است ولی گرفتاری دارد.

دکتر ستوده - در مورد کمبود کاغذ قابل ذکر است که همه سازمان‌ها و تشکیلات دولت‌ها، حتی در تنگناها به این موسسه کمک کرده‌اند. به طور مثال سال گذشته که با مشکل کمبود کاغذ مواجه بودیم به همت دکتر رحیمیان رئیس دانشگاه تهران ۱۵ هزار بند کاغذ برای یک‌نویس چاپ لغت در اختیار ما قرار دادند. در حال حاضر تهیه کاغذی که مناسب چاپ لغت‌نامه دهخدا باشد، با قیمت دولتی دیگر میسر نیست. با وزارت ارشاد و مرکز تهیه چوب و کاغذ تماس گرفتیم گفتند: کاغذی که ما داریم برای مصارف دولتی است و برای چاپ لغت‌نامه مناسب نیست. خوب است از کاغذ بهتری استفاده کنید. ما در فکر تهیه ارز صادراتی و تهیه کاغذ هستیم و امیدواریم این عمل تاثیر چندانی در قیمت کتاب نداشته باشد. البته کاغذ لغت‌نامه فارسی را دانشگاه تامین می‌کند.

● در حال حاضر لغت‌نامه دهخدا با قیمت‌های بسیار بالا خرید و فروش می‌شود آیا راه‌حلی برای جلوگیری از بازرگانی فرهنگی در نظر ندارید؟

دکتر شهیدی - ما هر کار می‌توانستیم کردیم. استادان دانشگاه و مخصوصاً دانشجویان را مقدم داشتیم، حال اگر دانشجویی با کارت دانشجویی لغت‌نامه را می‌خرد و در بازار آزاد می‌فروشد در مسئولیت ما نیست و متأسفانه این قبیل موارد در کشور ما زیاد است. البته اگر کاغذ به مقدار زیاد و چاپخانه در اختیار داشتیم و می‌توانستیم لغت‌نامه دهخدا را با تیروز بالا منتشر کنیم به خودی خود امکان سودجویی از بین می‌رفت. فراموش نمی‌کنم بین سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۴۵ ما برای فروش لغت‌نامه دهخدا التماس می‌کردیم و کسی نمی‌خرید و حالا همان افراد... بگذریم.

دکتر ستوده - هدف موسسه دهخدا تالیف است و در عین حال چون مرحوم دهخدا این اثر را به ملت ایران اهدا کرده است، این موسسه تلاش می‌کند تا لغت‌نامه دهخدا به صورت هدیه به دست مردم برسد. برای جلوگیری از سودجویی بعضی از افراد، باید امکاناتی فراهم شود تا لغت‌نامه دهخدا در کتابخانه‌های عمومی در دسترس مردم قرار بگیرد و ضمناً تجدید چاپ هم بشود. برای تجدید چاپ با تیروز ۴۰۰۰ به ۱۵ هزار بند کاغذ ۷۰۰ گرمی ۷۲ در ۹۰ و ۱۵ میلیون تومان

دکتر شهیدی - آر همان روش قدیمی فیش-برداری.

● آیا روش انتخابی این موسسه، به فرهنگ‌نویسی مدرن نزدیک است؟

دکتر شهیدی - بله، از جهت سیستم تحقیق به فرهنگ‌نویسی مدرن نزدیک هستیم.

● تا کدام حرف چاپ شده و تا کدام حرف آماده چاپ است؟

دکتر شهیدی - حرف "ت" تمام شده و از حرف "الف" هم یک مجلد درآمده (تا الف - حیم) و یک مجلد هم قریباً چاپ می‌شود. حدود شش حرف دیگر نیز آماده چاپ است.

● تعداد تقریبی واژه‌های لغت‌نامه چقدر است؟

دکتر ستوده - حدود چهارصد و پنجاه تا پانصد هزار کلمه است. لغت‌نامه دهخدا با دو میلیون یادداشت شروع به کار کرد و در طول تالیف لغت‌نامه دهخدا یک میلیون یادداشت دیگر هم به آن اضافه شد و بعد از اتمام چاپ لغت‌نامه دهخدا دو میلیون یادداشت که از متون تازه چاپ‌شده استخراج شده بود به دست آمد، در واقع لغت‌نامه فارسی براساس ۵ میلیون یادداشت تالیف خواهد شد.

دکتر شهیدی - برای اطلاع بد نیست بدانید در جلد اول (آ تا آبرو) ۴۵۲ واحد لغوی، ۱۴۶۶ ترکیب، ۱۶۱۹ شاهد منظوم و ۱۶۲۴ شاهد منثور آمده است که نشانه گستردگی کار تحقیقی مولفان است.

● در لغت‌نامه فارسی از کدام رسم الخط استفاده می‌شود؟

دکتر شهیدی - اگر به مقدمه مفصل لغت‌نامه

مژنوسووداگجک

پدرونگهنگل دژن

بول احتیاج داریم آن هم در صورتی که چهار جایخانه همزمان به مدت شش ماه کار کنند.

● آقای دکتر شهیدی شما به عنوان وصی دکتر معین، فرهنگ معین را به اتمام رساندید، آیا به مشکلی برخوردید؟

دکتر شهیدی - نه مشکلی نبود. فرهنگ معین، فرهنگی کوچک است و مرحوم دکتر معین بر اساس یادداشت‌هایی که داشت و با همکاری دانشجویان بخش اعظم کار را انجام داده بود. در زمان فوت دکتر معین جلد ۴ تا کلمه "او" منتشر شده بود. از کلمه "او" تا آخر جلد چهارم و جلد ششم به سرپرستی من منتشر شد. بعضی از دوستانی که در فرهنگ معین همکاری داشتند حالا با ما کار می‌کنند.

● وجود فرهنگستان تا چه حد می‌تواند مشکلات فرهنگی ایران را حل کند؟

دکتر شهیدی - اصولاً کار فرهنگستان معادل‌گزینی برای واژه‌های خارجی است ولی در مورد فرهنگستان باید با دقت و بصیرت کافی جلو رفت. آن‌ها نمی‌توانم جواب بدهم. به هر حال فرهنگستان نمی‌تواند همه کارها را یکجا انجام دهد. انشاءالله بعد از تاسیس فرهنگستان راجع به آن صحبت خواهیم کرد. وقتی چیزی وجود ندارد حرف زدن درباره آن بی‌مورد است.

● بالاخره از جایی باید شروع کرد؟

دکتر شهیدی - ما می‌توانیم درباره فرهنگستان

و قواعد آن بحث کنیم. دو فرهنگستان قبلی از بین رفته‌اند. اگر بودند می‌توانستیم راجع به کارهای انجام شده یا مقرر در برنامه‌شان صحبت کنیم. تا وقتی اساسنامه و حدود اختیارات فرهنگستان جدید در معرض قضاوت قرار نگرفته ما نمی‌توانیم نظری بدهیم. به هر حال اگر جایی باشد که بتواند این همه ناها همگی را با هم سازگار کند و تصمیم واحدی لاقبل در زمینه‌های رسم الخط و کاربرد بعضی واژه‌ها بگیرد خیلی خوب است.

دکتر ستوده - در واقع فرهنگستان دروازه‌ای است برای سیر جریان‌های ادبی به سوی جامعه و نبودنش حاصلی جز پراکندگی ندارد. می‌گویند عطار دروازه، عرفان است و همه جریان‌های عرفانی قبل از او در او دسته‌بندی و طراحی شده است و بعد از عطار هر کس آمد، شعبه‌ای را انتخاب کرد و نیرویش را در آن صرف کرد. فرهنگستان باید چنین نقشی داشته باشد. نه مانند فرهنگستان قبل لغتی بسازد و با بخشنامه به همه تحمیل کند و نه منتظر بماند تا عده‌ای چیزی را به فرهنگستان عرضه کنند و از آنجا بخواهند آن را تصریح کند. بهترین نقش فرهنگستان جهت دادن است.

● واژه‌هایی مانند آرمانشهر یا ناکجاآباد چگونه ساخته یا وارد زبان فارسی شده‌اند؟

دکتر شهیدی - لغت مانند موجودی زنده است. به دنیا می‌آید، رشد می‌کند، پیر می‌شود و از بین می‌رود و به همین جهت فرهنگ‌نویسی باید دائماً در حال استمرار و تحول باشد. یکی از دوستان فرهنگی شبهه کرده بود که امکان چاپ پیدا نکرد و در آن فرهنگ حدود ۱۵۰ واژه آمده بود که در دوره‌ی انقلاب پیدا شده بود و اگر قبلاً بودند معنای کنونی را نداشتند. مثل آرمانشهر یا ناکجاآباد و امثالهم. نمی‌دانم در فرهنگ دهخدا این کلمه هست یا نه، ترکیب "ناکجا" هست ولی به صورت و معنای فعلی سوده است. گاهی یک واژه معنایی داشته و مجازاً در معنای دیگر به کار رفته است و بعد از مدتی معنای دوم تبدیل به معنای اصلی کلمه شده است.

● شما خیلی با احساس از واژه‌ها صحبت می‌کنید...

دکتر شهیدی - خوب ببینید، واژه‌ها جان دارند. مقالات زیادی در محلات قدیمی (سخن، یادگار و...) در این مورد نوشته شده است. واژه همانند موجودی زنده، سیر زندگی را طی می‌کند. بسیاری از واژه‌ها در دوران رودکی و فردوسی بوده و حتی تا دوران ناصر خسرو به کار رفته و حالا دیگر از آن واژه‌ها

استفاده نمی‌شود. این اگر مردن نیست، چیست؟ مثلاً "کلمه‌ای مانند شوخ" که در آن زمان به معنای چرک به کار می‌رفته و بعد بی‌حیا معنی شده و حالا به معنای ظریف و زیبا به کار می‌رود. این‌ها خصوصیات خاص واژه است که در همه زبانها هم هست.

● چگونه خصوصیات یک واژه عوض می‌شود؟ و آیا تحولات سیاسی و فرهنگی در به وجود آمدن یا از بین رفتن واژه‌ها نقشی دارند؟

دکتر شهیدی - چونگی تغییر در خصوصیات واژه با کاربرد آن بستگی دارد. مثلاً واژه‌ای توسط کسی در معنای محازی به کار می‌رود و حتی ممکن است رسا هم نباشد و لازم باشد با قرینه به کار رود. به مرور زمان قرینه حذف می‌شود و کلمه معنایی دیگر پیدا می‌کند. اما در مورد بخش دوم سوال، یک عامل را به عنوان عامل اصلی نمی‌توان نام برد. مجموعه عوامل به خصوصی در تولد، زندگی و مرگ واژه تاثیر دارند. خیلی از واژه‌ها قبلاً هم بوده‌اند ولی در معنای دیگری به کار می‌رفتند. جمله‌ای مانند "همیشه در صحنه" را در نظر بگیرید، ما قبلاً "همیشه"، "در" و "صحنه" را داشتیم. منتها الان در معنای دیگری به کار می‌رود و این معنای جدید از تحولی اجتماعی ناشی شده است. به هر حال گاه حرکت سیاسی و گاه خیال و رویا در به وجود آوردن کلمات جدید موثرند. در بسیاری موارد نویسندگان واژه‌ای را که کاربرد عمومی ندارد وارد زبان می‌کنند و معنای آن را دگرگون می‌کنند و کم‌کم معنای جدید جا می‌افتد.

● چه عواملی باعث می‌شود واژه‌ای کاربرد خود را از دست بدهد؟

دکتر شهیدی - وقتی نویسندگان، گویندگان و خود مردم واژه‌ای را به کار نبرند خود به خود کلمه هم می‌میرد. مثلاً واژه‌ای در منطقه‌ای خاص کاربرد دارد و همان واژه در منطقه دیگر به کار نمی‌رود یا واژه از یک منطقه وارد زبان منطقه دیگر شده و جایگزین واژه هم معنی خود در آن منطقه می‌شود. گاهی ممکن است واژه‌ای به واژه هم معنی منطقه دیگر غلبه کند و لحن گفتگوها و لهجه‌ها را عوض کند. توجه کنید به کاربرد رادیو و تلویزیون که در حال تاثیر گذاشتن روی واژه‌های محلی است و بیشتر آنها را از بین برده است. در حقیقت زبان رادیو - تلویزیون در حال سیطره پیدا کردن است. در معنا هم این‌طور است. گاهی کلمه‌ای که در غرب ایران به کار می‌رفته، آمده جای کلمه‌ای را که در شرق به همین معنا به کار می‌رفته گرفته و کلمه مهجور شده است.

ده جزوه چاپ شد که متأسفانه متوقف ماند. بعد از انقلاب هم چند جلسه تشکیل شد که من هم شرکت داشتم و تاکید کردم کار دانشنامه ایران و اسلام دنبال شود که متأسفانه نشد. به هر حال دایرةالمعارف اسلام غیر از دانشنامه‌ی ایران و اسلام است و فقط حرف "ت" ۸۵۰ تا ۱۰۰۰ صفحه است.

● جهت نگهداری فیش‌ها و اسناد باقیمانده از دهخدا با توجه به عمر کاغذ چه خواهید کرد؟

دکتر شهیدی - ارفیش‌ها و اسناد باقیمانده از مرحوم دهخدا به عنوان سند در خود موسسه نگهداری می‌شود تا موسساتی که دولتی هستند، مانند دانشکده ادبیات مورد استفاده قرار دهند. به هر حال این هم مشکلی است ولی خوشبختانه تمام این یادداشت‌ها در مقدمه لغت‌نامه چاپ و ضبط شده است. ما دست‌نوشته‌های اساتید زیادی را در موسسه لغت‌نامه دهخدا داریم که از آنها در دو ویرتین شیشه‌ای نگهداری می‌کنیم.

● آیا در نظر ندارید از وسایل و دست‌نوشته‌های دهخدا موزه‌ای ترتیب دهید؟

دکتر شهیدی - اگر دولت‌های قبلی خانه دهخدا را با اثاثه‌اش به همان صورت نگهداشته بودند می‌توانست بهترین موزه باشد. متأسفانه وزارت فرهنگ وقت در سال ۱۳۳۵ به ما فشار آورد و از آنجا بیرونمان کرد و ما از آنجا به مجلس شورای ملی وقت پناهنده شدیم و آن خانه، حیایان ایرانشهر را که ۱۸۰ هزار تومان قیمتش بود کوییدند و مدرسه ساختند. ایکاش این کار را نکرده بودند. پرداخت ۱۸۰ هزار تومان برای دولت مشکلی ایجاد نمی‌کرد.

● امکان جمع‌آوری مابقی اشیاء و یادداشت‌های دهخدا نیست؟

دکتر شهیدی - فکر می‌کنم باشد. در زمان تخلیه خانه، اثاثیه دهخدا را به فرزندان مرحوم میرزایحیی‌خان و مرحوم میرزا عبد الله‌خان تحویل دادند. اگر امکانی و جایی باشد که سر فرصت تمام اشیاء، وسایل، یادداشت‌ها و نامه‌های دهخدا را جمع‌آوری کنید، خیلی خوب می‌شود. نمی‌دانم این کار جزو وظایف وزارت فرهنگ است یا وزارت ارشاد، ولی انجامش کار دولت است و در هر حال خوب است. گرچه باید در آن زمان انجام می‌شد. کاری که ما می‌توانیم در حال حاضر بکنیم نگهداری چیزهایی است که در اختیار ماست. ضمناً "دانشگاه در نظر دارد ساختمان جدیدی برای موسسه دهخدا بنا کند، بعد از بنای ساختمان جدید در حد توانمان سعی خواهیم کرد دستخط‌های

دهخدا را جمع‌آوری کنیم. سال گذشته به همراه عده‌ای از دوستان به هند و پاکستان رفتیم و موزه اقبال را دیدیم. تمام اشیاء او اعم از قلم خودنویس، پیپ، جاسیگاری، استکان، یادداشت‌ها و... را حفظ کرده بودند.

● چرا خانه‌ی دهخدا را تخلیه کردند و کوییدند؟

دکتر شهیدی - دهخدا از اول با دکتر مصدق مربوط بود. وقتی شاه در ۲۵ مرداد ۱۳۳۲ از ایران رفت، دکتر مصدق شورای سلطنت تشکیل داد و دهخدا را به عنوان رئیس شورای سلطنتی انتخاب کرد. دهخدا به دکتر مصدق علاقه داشت ولی از عضویت در شورای سلطنت بی‌خبر بود. همین مسئله باعث شد بعد از ۲۸ مرداد، با سعادت آدم‌های خوش‌ظاهر بدباطن، که همیشه هستند، نسبت به او خیلی بد کنند. خوب به خاطر دارم یک‌روز دهخدا به من گفت: "بمان، آزموده می‌خواهد بیاید، می‌خواهم هر صحبتی می‌شود در حضور تو باشد." من هم تا حوالی ساعت ۵ بعد از ظهر ماندم و آزموده نیامد. روز بعد که به دیدار دهخدا رفتم، گفت: "دیروز عصر آزموده آمد و گفت من به عنوان یک نظامی نیامده‌ام، بلکه به عنوان شاگردی که چند سوال از استاد دارد خدمت رسیده‌ام و یا لحن بدی صحبت نکرد و راجع به شورای سلطنت و عضویت من در آن سوالاتی کرد." علیرغم این برخورد، دهخدا را به صد اطلاعات احضار کرده و ناراحتش کردند. خوب با چنین وضعی وزیر فرهنگ آن وقت هم لایه می‌ترسید خانه دهخدا را حفظ کند. در حالی که اگر گفته بود، معلوم هم نبود شاه مخالفت کند. ایکاش مانند دیگر کشورها، خانه او را به عنوان یادگار حفظ می‌کردند. خیلی سعی شد دم و دستگاه ما را به هم بزنند ولی نشد و اصل لغت‌نامه ازین نرفت. از این حوادث در تاریخ ایران زیاد اتفاق افتاده است و تا زگی ندارد.

● اگر در آن زمان مرحوم دهخدا هیچ‌گونه فعالیت سیاسی نداشت چرا شاه با او بد بود؟

دکتر شهیدی - شاه با دهخدا اگر بد نبود، خیلی هم خوب نبود. مرحوم دهخدا از وقتی که از مجلس دوم بیرون آمد دیگر مطلقاً در کارهای سیاسی مداخله نمی‌کرد و در گوشه‌ی خانه‌اش نشسته بود و کار فرهنگی می‌کرد و علت این که با این حد جا باز کرد و مشهور شد وقف عمرش برای علم بود.

● در حال حاضر سه مرکز هم‌زمان روی دایرةالمعارف اسلام کار می‌کنند و شما به عنوان عضوی از هیات امنای بنیاد دایرةالمعارف اسلامی فکر نمی‌کنید اگر نیروی این سه واحد در کنار هم قرار گیرد می‌تواند دایرةالمعارف پربارتری عرضه کند؟

دکتر شهیدی - من هم روزهای اول همین مسئله را عنوان کردم و از طرف آقای ظاهری (بنیاد دایرةالمعارف اسلامی) رقت و آمدها و کوشش‌های زیادی شد ولی نمی‌دانم به چه مناسبت توافق نشد. شاید اگر نیروها هماهنگ می‌شدند کارها بهتر و سریع‌تر انجام می‌گرفت. البته حالا هم اشکالی ندارد چون دایرةالمعارف تشیع فقط به مداخله مربوط به تشیع می‌پردازد و دو دایرةالمعارف دیگر، درست است که روی موضوع واحدی کار می‌کنند ولی روش کارشان متفاوت است. در یکی بیشتر مقالات تالیفی و در دیگری بیشتر ترجمه است. در عین حال در هر دو از ترجمه استفاده می‌شود و می‌توانند مکمل یکدیگر باشند. مثلاً دایرةالمعارف بزرگ اسلامی حرف "ت" را زیر چاپ دارد و دیگری حرف "ب" را.

● حرف "ت" را قبلاً دکتر یار شاطر ترجمه کرده بودند.

دکتر شهیدی - ترجمه‌ی دکتر یار شاطر چیر دیگری است. دانشنامه‌ی ایران و اسلام زیر نظر دکتر یار شاطر تا الف - خ (اخوان) در